

Проф. др Бранислав ЂОРЂЕВИЋ¹

ГЕОСТРАТЕГИЈСКИ ПОЛОЖАЈ КАО ЧИНИЛАЦ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Апстракт: Геостратегијски положај Републике Србије је у констелацији са интересима и реалностима унутрашњих и спољних прилика, класификованих у више група, од којих су у савременим међународним односима посебно значајни: 1) положај Србије у ширем стратегијском окружењу и однос кључних спољних фактора према њеним интересима и 2) положај Србије у непосредном стратегијском окружењу и однос суседа према њој. Безбедност Републике Србије на најнепосреднији начин зависи управо од њеног геостратегијског положаја и геополитичких интереса највећих „играча на великој шаховској табли“ и суседних земаља.

Кључне речи: Геостратегијски положај, Србија, геополитички интереси, безбедност.

Увод

Геостратешки положај схвата се као важно својство држава или њихових политичко-територијалних јединица. Идентификује се као скуп одређених стратегијских и географских чинилаца који опредељују положај и комуникативност неке државе, а односе се на основна географска својства и положај државне територије у односу на суседе, светске и регионалне силе, војне блокове и њихове политичко-војне и стратегијске интересе и циљеве.²

Геостратегијски положај Републике Србије је у непосредној вези са интересима и реалностима унутрашњих и спољних прилика, класификованих у више група, од којих су посебно значајне: 1) положај

¹ Академија за дипломатију и безбедност, Београд.

² Славољуб Шушић, *Балкански геополитички кошмар*, Војна књига, Београд, 1995, стр. 33.

Србије у ширем стратегијском окружењу и однос кључних спољних фактора према њеним интересима, 2) положај Србије у непосредном стратегијском окружењу и однос суседа према њој, 3) економско, политичко и социјално стање у Србији са аспекта њене укупне стабилности, и 4) географске карактеристике простора Србије које опредељују њен положај.³

Балкан је стециште различитих нација, култура, религија, које су се нашле на тако малом простору управо због његове геостратегијске позиције. Смештен на раскрсници између Истока и Запада, у тесној вези са три континента, погодан за путеве, пролазе и размену духовних и материјалних добара, он има позитивну и корисну улогу за човечанство. Због тога се на Балкану редовно укрштају различити интереси великих сила. Балкански простор је „(...) изазов за америчке стратешке позиције, геоекономску мегаломанију ЕУ, немачку средњеевропску завесу, Турску замислићену до Јадрана, италијанско-католичку *Spirita l’Oriente* и сл.“⁴

Геостратегијски положај Балкана детерминисан је у томе што његов јужни и западни део улазе у Средоземље, кроз који води најважнија поморска комуникација између Атлантика и Индијског океана. Заједно, Средоземно-балканско подручје је источним делом директно наслоњено на земље Блиског и Средњег истока, у којима се налази готово 40 одсто свих до сада познатих резерви нафте и које су данас највећи произвођачи нафте. Глобално посматрано, Балкан и Србија као најзначајнија по положају на њему, имају улогу „фронтитјера“ геостратешких, геоекономских, и геополитичких померања у смеру северозапад-југоисток, и обрнуто.

1. Шире геостратегијско окружење Србије

Сједињене Америчке Државе, суочене са падом економског развоја у односу на друге економије, раде на убрзаном геополитичком преобликовању света, редистрибуцији светске моћи и стварању институционалних оквира за доминацију у свету. Ослањајући се на предност у кључним елементима своје моћи, инструментализацијом глобалних и регионалних институција и организација, САД је одржао, а у многим деловима света и проширио и ојачао свој утицај и интересне сфере.

³ Услед унапред ограниченог обима, у раду се анализирају: (1) положај Србије у ширем стратегијском окружењу и однос кључних спољних фактора према њеним интересима и (2) положај Србије у непосредном стратегијском окружењу и однос суседа према њој.

⁴ Станко Нишић, *Велике силе и Балкан*, Војноиздавачки завод, Београд, 1999, стр. 22.

Збигњев Бжежински заступа тезу да после пола века доминације евроазијских сила светским пословима, први пут САД доминира Евроазијом и да њенгов глобални примат непосредно зависи од тога колико дуго и колико ефикасно ће се његова доминација на евроазијском континенту одржати.⁵ На источној и западној страни Евроазије налазе се два од три најнапреднија и економски најпродуктивнија региона у свету – ЕУ и Далеки исток. У фокусу интересовања САД су Европа и Азија, подручја у којима живи 75 одсто светског становништва, која остварују 60 одсто светског бруто националног дохотка, и где се налази 75 одсто стратешких енергетских ресурса у свету.⁶ Та укупна, потенцијална и продуктивна моћ надмашује америчку, а прерасподела те моћи у наредном периоду биће од пресудног значаја за глобалну превласт.

Бжежински сматра да би САД са савезницима требало да учврсти остварене геостратешке позиције у Југоисточној Европи, на Блиском и Средњем истоку, и политичким маневрисањем и манипулисањем спречи „непријатне коалиције“ које би конкурисале америчкој доминацији, како ниједна земља или коалиција не би стекла способност да потисне САД и његову пресудну улогу у поменутиим регионима. Након тога, активности би требало усмерити ка *Hartlandu*, стварању стратешки кооперативних партнера (Русија, Кина, Индија) и наметању транс-евроазијског безбедносног система под вођством САД. Сличног је мишљења и директор СТРАТФОР (*Strategic Forecasting Inc.*) Џорџ Фридман (*George Friedman*), уз напомену да у стратешки кооперативне партнере САД, поред наведених, потенцијално убраја и Иран (!).⁷

Унутар „Западног простора“, кључни геостратегијски положај заузима Балкан, којим је неопходно владати ради даљег несметаног продора САД у циљне просторе на Истоку. У том контексту, поред стратешког партнерства са Турском (Дарданели и Босфор – кључеви Црног мора), САД/НАТО су запосели и кључне геостратегијске тачке

⁵ Збигњев Бжежински, *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 7–14.

⁶ *Најзначајнију компоненту у структури минералног богатства Русије, чине изузетне резерве квалитетног угља, нафте и земног гаса (...)* Међу њима, примат припада угљу, чије се потенцијалне (геолошке) резерве процењују од 1,8 до 5,7 трилиона тона, али од којих је валоризовано (билансне резерве) и приведено експлоатацији само 202 милијарде (...). По неким проценама, укупне резерве нафте у Русији цене се на 4,5 трилиона долара. У билансу минералних горива Руске Федерације, природни гас заузима прво место (...) са потенцијалним резервама од преко 200 трилиона m^3 и билансним резервама од 49 трилиона m^3 (32 одсто светских резерви).“ Јован Динић, „Природни потенцијал Руске Федерације“, *Глобус*, бр. 35, Српско географско друштво, Београд, 2010, стр. 189–190.

⁷ George Friedman, *Наредна деценија* (електронско издање), Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2012, стр. 101–109.

Балкана са којих је могуће ефикасно контролисати снопове важних трансбалканских директива и геостратегијских праваца према истоку, северозападу и југоистоку.

„Затварањем“ Средоземља и приближавањем САД/НАТО западним и југозападним границама Русије преко Црноморског басена, Украјине и Турске, нарушена је регионална равнотежа на споју евроазијског континента и омогућена манипулација безбедносном ситуацијом („кризни менаџмент“). Преко Балкана, Турске и централноазијских исламских држава бившег СССР, САД држи повољну позицију за испољавање утицаја на ток догађаја у случају нових геополитичких прекомпоновања бившег простора Совјетског Савеза.

С обзиром на кључни положај Србије на Балкану, није тешко оценити њен геостратегијски значај за Сједињене Америчке Државе.⁸ То су потврдили начин, редослед и просторна конкретизација запоседања Балкана. Стратешко напредовање САД/НАТО се, у последњој деценији 20. века, сукцесивно померало „балканизирањем“ од северозапада ка југоистоку бивше СФРЈ, да би пред СРЈ „стигло“ 1999. године, а дефинитивно присуство „оверило“ изградњом базе *Bondsteel* на Космету.

У протеклом периоду, САД/НАТО су реализовали следеће ограничене циљеве: (1) повезани су стратешки важни простори у југоисточној Европи, (2) запоседнуто је залеђе за даље ангажовање ка Блиском и Средњем истоку, (3) омогућено је пребазирање трупа НАТО из Европе ка југоистоку, (4) остварена је контрола над геостратегијским коридорима „евроазијског моста“, и (5) ограничен и онемогућен самостални приступ других фактора (ЕУ/Немачке и Русије) на Балкан и Средоземље.

После САД, **Европска унија (ЕУ)** представља најмоћнију политичко-економску интеграцију у свету. Међутим, у поређењу са САД, ЕУ се не може оквалификовати као војна сила, јер не поседује такве стратешке ресурсе за очување или стицање својих глобалних интереса војном силом. После коначног престанка са радом Западноевропске уније у јулу 2011. године, може се претпоставити да ЕУ неће располагати респективном војном силом у наредном периоду. Стога јој је, у геополитичком и геоекономском ширењу неопходна војна компонента САД/НАТО. Најмоћнија земља ЕУ – Немачка у својој „евроазијској стратегији“ рачуна на Русију и, бар декларативно, подржава њен нови модел европске

⁸ Међу научницима нема сагласности да ли је је Србија геополитичко средиште, или ако се примени Мекиндрова теза – „*hartland*“ Балканског полуострва. Углавном се слажу да је Србија „*hartland*“ Балкана једино у саобраћајно-транзитном смислу, док код политичко-територијалног и војно-политичког становишта, као и са становишта етноконфесионалних односа нема сагласности.

безбедности који би требало да обухвати простор „од Атлантика до Владивостока“.⁹

Када су у питању геостратешки интереси ЕУ на Балкану, његов положај је изузетно значајан за Централну и Јужну, а делимично и за Западну Европу. Витални интерес ЕУ је да „Централна балканска проходница“, која се протеже дуж Панонско-егејског стратегијског правца, буде слободна за несметан промет робе и капитала на траси Европа – Мала Азија.¹⁰ Садашња спољна (нафтно-гасна) енергетска зависност земаља ЕУ од блискоисточног и каспијског нафтног басена износи око 60 одсто и попеће се до 90 одсто 2020. године.¹¹ Балкан, поред тога, геостратегијски добро повезује ЕУ са Медитераном, земљама Црноморског региона и Подунавским земљама, значајним за ЕУ због ширења и повећања тржишта за своје извозне амбиције (последњим проширењима, становништво ЕУ је повећано за 35 одсто), али и стабилности њених југозападних граница.

Европска унија настоји да на Балкану оствари економске, политичке и безбедносне интересе кроз пријем балканских држава у чланство и многобројним иницијативама и подршком програмима регионалне сарадње. Сарадња, уз подршку европских инвестиционих и банака за развој, концесијама и инвестиционим улагањем, еволуира у регионалне економске интеграције, путем којих ЕУ „апсорбује“ државе Балкана.

⁹ Тадашњи председник Руске Федерације, Димитриј Медведев, објавио је 29. новембра 2009. године свој предлог новог споразума о европској безбедности. Предлог са 14 тачака послат је и на адресе свих европских председника као и међународних организација којима Русија предаже да га потпишу. Основне тезе предлога руског председника су ненападање, ненаношење штете безбедности друге земље и узајамно информисање о опасностима и начинима како се оне решавају. По том предлогу, безбедност је недељива и ниједна земља не сме да осигурава своју безбедност на рачун безбедности друге.

Видети: Љубинки Милинчић, „Европска безбедност по Медведеву“, *Политика*, 30. новембар 2009, стр. 4.

¹⁰ У саобраћајно-транзитном смислу првостепени значај Србије као геополитичког средишта балканског полуострва је неоспоран. Наиме, од десет паневропских транспортних коридора, који спајају просторе континента од виталног стратешког значаја за Европу, три су од битног геостратешког значаја за геопростор Србије. То су коридори VII, VIII и посебно значајан коридор X. Оса коридора X иде од Салцбурга према Љубљани и Загребу, затим до Београда и даље ка Солуну и Истамбулу. Један крак тога коридора пролази од Будимпеште до Београда, одакле се уклапа у западноевропску и централнобалканску стратешку трансверзалу. Коридор X повезује осам држава, а укључујући краке још неколико држава. Од укупне дужине путева (2.360 km), Србијом пролази око 800 km.

Видети: проф. др Драгољуб Секуловић, пуковник, др Љубомир Гиговић, мајор, „Европска компонента геополитичког положаја Србије“, *Војно дело*, 3/2008, стр. 17.

¹¹ Мишел Фуше, *Европска република*, Стубови културе, Београд, 2000, стр.115.

Иако су разлике у интересима присутне, ЕУ иницијативама и програмима афирмише своју заједничку политику на Балкану, формулисану кроз регионалну „Стратегију за Западни Балкан“.¹²

У геоекономском смислу, „Западни Балкан“ је за ЕУ тржиште са укупном површином 264.301 km² и око 27 милиона становника. У геостратегијском смислу ради се о веома значајном простору, састављеном од држава које су имале или још имају супротстављена геополитичка стремљења, делимично нерешене односе, геостратегијске и геоекономске релације са центрима моћи, чији се интереси у том простору стално укрштају.

Стратешко опредељење Запада за сада је да НАТО остаје основна војна организација са доминантном улогом САД у систему безбедности Европске уније. При томе, САД своју безбедносну политику креира независно од НАТО. НАТО је за САД само једна од полуга за контролу безбедности у Европи, док у другим регионима света САД самостално организује безбедносне структуре и коалиције.

Као инспиратор стварања, еволуције и трансформације НАТО, САД је задржао водећу улогу у Алијанси, а тиме и у Европи. Утичући пресудно на формулисање сваког стратешког концепта, па и најновијег из Лисабона 2010, САД је успео да у НАТО угради елементе који ће у догледној будућности искључити угрожавање америчког присуства и интереса у Европи.

У Стратешком концепту из 2010. године (*Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization – Active Engagement, Modern Defence*), проблем ширења зоне одговорности НАТО непосредно је повезан са регулисањем криза и конфликта. Да би се контролисали токови регионалних криза и жаришта зарад „заједничких интереса“, „колективне безбедности“ и сл., политички и војни ефективи НАТО морају се приближити локацијама енергетских извора на Блиском истоку и пројектованим трасама нафте и гаса из Каспијског басена.

Стратешки концепт НАТО представља платформу за геостратегијско напредовање, ширење (пријем нових чланица) и предислокацију респективних снага Алијансе на Југоисток и Исток Европе, са циљем да се омогући: (1) повољна позиција за деловање према регионима предвиђања многобројних криза и сукоба са војно-политичког и економског аспекта (Блиском и Средњем истоку), и (2) примицање ефектива САД/НАТО територији Русије.

¹² Да би се отклониле евентуалне нејасноће, овде се ради о „Стратегији за Западни Балкан“, званичном документу ЕУ, док Савет за регионалну сарадњу (RCC), који је основан као тело Процеса сарадње у југоисточној Европи (SEECР), такође ради на документу под називом „Стратегија за југоисточну Европу 2020“.

Реализација циљева Концепта детерминисала је Балкан као простор од геостратегијског значаја. НАТО, као средство САД у остваривању стратегијских циљева на јужном европском војишту, користи Балкан као транзитни ослонац за поход према војиштима на Блиском и Средњем истоку, ближе извориштима енергетских сировина. Поседањем Балкана повећава се стратегијска дубина НАТО у односу на Русију и нарушава регионална војна равнотежа на споју евроазијског континента у корист Алијансе.

Са војностратегијског аспекта НАТО, Србија заузима централни положај на Балканском полуострву, као делу јужноевропског војишта. „Централни маневарски простор Балкана“, који обухвата територију Србије, омогућава им „привилегован утицај“ на: (1) дислоцирање снага НАТО са територије Западне Европе и Немачке, (2) могућност маневра и дејства НАТО у свим правцима, (3) контролу попречних и уздужних комуникација, (4) заједно са позицијама у БиХ, Космету и Албанији, ефикасно парирање стратешким интересима ЕУ (Немачке) и Русије ка Јадрану (Средоземљу) и Блиском истоку, (5) контролу утицаја ислама ка Европи, (6) односе Србија–САД, (7) чврсто залеђе-ослонац и везу за интервенције НАТО/САД из Румуније и Бугарске ка Црном мору и Каспијском региону, и (8) контролу путева организованог криминала и дроге.

У актуелном моменту, опција завршетка процеса војностратегијске рекомпозиције региона, са аспекта Србије условљена је односима са НАТО (САД) и опредељењем за евроатлантске интеграције. Споразум о субрегионалној контроли наоружања снизио је ниво наоружаности БиХ, Хрватске и некадашње СРЈ, односно њених чланица Србије и Црне Горе, и избалансирао њихове војне ефективе само за могућност одбране.¹³ Остале земље региона обухваћене су Споразумом о конвенционалним снагама у Европи („CFE“) и иако им је дозвољени лимит категорија наоружања висок, у процесу реформи система безбедности и модернизације оружаних снага смањује се квантитативно на рачун квалитативно ефикаснијег наоружања и војне опреме.¹⁴ Процентуални број војника у

¹³ Споразум о субрегионалној контроли наоружања део је „Оквирног мировног споразума за мир у Босни и Херцеговини“. Потписан је 14. априла 1996. у Фиренци од стране представника Федерације БиХ, Републике Српске, СР Југославије и Републике Хрватске.

¹⁴ Споразум о конвенционалним снагама у Европи (CFE) потписало је, 1990. године, шест земаља некадашњег Варшавског уговора и 16 земаља чланица НАТО. Споразумом је лимитиран број тенкова, оклопних борбених возила, артиљеријских оруђа, војних авиона и хеликоптера. Као резултат распада СССР, у Истанбулу је 1999. потписан Споразум о адаптацији CFE, којим су ограничења са блоковског пренета на национална и територијална. Земље НАТО су одбијале да ратификују адаптирани документ, па је у децембру 2007. године Русија обуставила своје учешће у Споразуму.

односу на број становништва креће се, у просеку, испод лимита и варира између 0,55 и 1 одсто. Новчана издвајања по војнику у земљама Балкана, као индикатор наоружаности, далеко су нижа него у развијеним земљама Европе и Америке.

Може се закључити да ће се процес војностратегијске рекомпозиције Балкана, уз асиметрично учешће стратешких партнера и (не)чланица преко програма и иницијатива, раније или касније завршити уласком свих балканских држава у евроатлантски систем колективне безбедности заснован на војној супремацији САД/НАТО.¹⁵

Русија преферира евроцентричну сарадњу – наступа као централна евроазијска сила, а своје природне ресурсе тежи да удружи са модерном западноевропском технологијом и тако обезбеди напредак у политичко-економској области.

Геостратешко напредовање НАТО на Исток, Русија сматра покушајем стратешког окружења и избијања Алијансе на њене западне и јужне границе. У том контексту, Русија настоји да заштити сопствене геостратешке интересе – са Кином је 1996. године потписала „Стратешко партнерство за 21. век“. Те године потписала је и уговоре о интеграцији са Белорусијом, Казахстаном и Киргизијом, а потом и уговор о стварању федерације са Белорусијом. У јуну 2001. године, лидери Кине, Русије, Казахстана, Киргистана, Таџикистана и Узбекистана су у Шангају потписали Декларацију о оснивању Шангајске организације за сарадњу. Поред тога, Русија је била иницијатор оснивања Организације уговора о колективној безбедности (ОУКБ), чији су чланови, поред Русије, Јерменија, Казахстан, Киргистан, Таџикистан и Белорусија. Председници наведених држава потписали су оснивачки акт ОУКБ 7. октобра 2002. године.

Истовремено, Русија се ангажује на одржавању равнотеже са САД/НАТО, тежњом да ојача сарадњу са ЕУ (Немачком), односно немачко-француском осовином.

Геополитички интереси Русије према Балкану су у функцији односа Русије са земљама у окружењу и односа са земљама ЕУ. Уколико су ти односи стабилни, интерес за Балкан расте. У супротном, или ако САД/НАТО јачају присуство у земљама у окружењу Русије, тада слаби интерес Русије за Балкан. Ипак, због својих укупних потенцијала,

¹⁵ У тренутку писања овог рада, само три државе Западног Балкана нису чланице НАТО, и то: Босна и Херцеговина, Црна Гора и Србија. При томе, чланство Црне Горе је малтене „готова ствар“ док ће БиХ бити примљена у НАТО када то одлуче ЕУ и САД. Народна скупштина Републике Србије је 26. децембра 2007. године донела *Декларацију о проглашавању војне неутралности* у односу на постојеће војне савезе. Та одлука је, према тексту Декларације, важећа до референдума на којем би се донела коначна одлука о том питању.

специфичних интереса и потенцијално могуће интересне погодбе са ЕУ (Немачком), Русија остаје важан „играч“ глобалног устројства Балкана.

Немачка је политичко-територијалним уједињењем, економском моћи, и „усисавањем“ околних земаља, постала „господар“ простора од Северног и Балтичког до Јадранског мора, способан да наметне свој интерес као општи став Европске уније.¹⁶ Земље ЕУ у односу на Немачку воде обазриву „реалполитику“, углавном због економске и финансијске инфериорности и зависности у односу на немачку привреду. Са политичко-војног аспекта, Немачка је принуђена да се не супротставља активностима Сједињених Америчких Држава. За сада тежи да учврсти позицију водеће силе и реализује сопствене аспирције у оквирима Европске уније, али и да обезбеди место сталног члана Савета безбедности.

Немачки геостратегијски интереси примарно су оријентисани на непосредно средњоевропско окружење, а потом према југоистоку и истоку Европе. Она је и мимо ЕУ и НАТО градила сопствену стратегију ширења на исток и југоисток Европе. Такође, дугорочну немачку геополитику карактерише реформисана „источна политика“.

Немачка претендује да се наметне као доминантни политички, економски и војни фактор на Балкану. Успоставила је снажну прогерманску групу балканских земаља.¹⁷ Сопствене интересе делом је задовољила разбијањем СФРЈ и изласком на Јадран преко Словеније и Хрватске. Као подунавска земља која је огромни капитал и стратегијски углед уложила у саобраћајницу Рајна–Мајна–Дунав, Немачка је природно фокусирана на пловни пут Дунава (Рајна–Мајна–Дунав).¹⁸ Њена тежња је и да отвори балканску проходницу средишњим стратегијским правцем на Панонско-егејској проходници која пролази преко српског етничког простора.

Будући да ове геостратегијске тежње не значе само јачање позиције моћи Немачке у ЕУ, већ и предуслове да се посредством Балкана домогне Блиског и Средњег истока, као и могућих чвршћих немачко-руских односа, САД се непосредно, или посредством НАТО, позиционирао у геостратегијски кључним областима на Балкану са којих може да контролише реализацију интереса Немачке.

¹⁶ „Јасно је да се договори праве у Бриселу, али да Берлин доноси одлуке.“ Тим Цуда, „Немачка и Балкан“, *Политика*, 4. март 2013, стр. 3.

¹⁷ Мађарска, Словенија, Хрватска, БиХ, Албанија, Бугарска и донекле Румунија.

¹⁸ Канал Рајна–Мајна–Дунав, између Бамберга и Килхајма, дуг је 171 km, а коштао је 4,7 милијарди марака. Пуштањем у рад добијен је пловни пут од ушћа Рајне (Ротердам) до ушћа Дунава (Сулина) дужине 3.500 km. Миломир Степић, „Променљивост одредница геополитичког положаја српских земаља“, у: *Геополитичка стварност Срба* (зборник радова), Институт за геополитичке студије, Београд, 1997, стр. 258.

Турска, изузетног геополитичког и геостратегијског значаја за САД/НАТО, традиционално испољава европске амбиције, било да се ради о настојањима да се укључи у ЕУ, или да као чланица НАТО обезбеди статус регионалне силе на Балкану.

Турска геостратегија има сличне амбиције као америчка. Она вешто користи америчку подршку да би се, с једне стране што брже и дубље уклонила у Европу, а с друге, повезала са муслиманским земљама у Азији, рачунајући да садашња стратегија и филозофија САД не може дуго трајати.

Стратешка позиција за САД и НАТО, омогућава Турској да на међународном плану испољава агресивност према територијама и акваторијама Балкана, али и у ширем окружењу. Промуслиманска подршка САД/НАТО у БиХ, КиМ, Албанији и Македонији, омогућава Турској снажан геополитички утицај на муслимане Балкана. Као сатисфакцију уместо уласка у ЕУ, САД и ЕУ Турској намећу „интеграционе идеје“ и иницијативе на простору Балкана. Турска је и директни експонент исламске геополитике према Балкану. У том контексту, Турска реализује сасвим конкретне геополитичке амбиције у правцу интегрисања и повезивања постојећих муслиманских енклава на Балкану. У функцији геостратегијског повезивања простора исламизованих држава Албаније и БиХ, Турска пажљиво инструментализује локално муслиманско становништво у Македонији, КиМ и Рашкој области („десни крак зелених кљешта“) у борби за независност и територијалну аутономију.¹⁹ Фундаменталистички елементи у Санџаку, на КиМ, у Западној Македонији, југу централне Србије и у Црној Гори, играју на стратешку субверзивну улогу у функцији америчко-турске геостратегије.

2. Непосредно геостратегијско окружење Србије

Политичко-безбедносна нестабилност Србије није у интересу њених суседа. Они не желе да се евентуална нестабилност у Србији „прелије“ код њих, али им, у сваком случају, одговара дугорочна маргинализација њеног геостратегијског положаја, како би на рачун слабе Србије прузели предности њеног положаја и изградиле своје позиције. У том контексту, готово редовно је у оптицају теза о „великосрпској опасности“, која има геопретензије према суседима. То имплицира да је „једини начин“ да се Србија „пацификује“ и лиши „експанзионистичких амбиција“ – њена политичка декомпозиција и територијална фрагментација.

¹⁹ Анализу синтагме „зелена геополитичка кљешта“ видети у: Бранислав Ђорђевић, Милинко Стишовић, *НАТО на Косову и Метохији*, Школа националне одбране, Београд, 2001, стр. 85.

Понашање суседа према Србији делом је производ аутохтоних опредељења, промењене геостратешке позиције, али и изузетно снажног утицаја ванрегионалних чинилаца на нашу земљу и на читав регион Балкана. Суседне земље вешто мултипликују интересе својом новом геополитичком и геостратегијском позицијом (пријемом у НАТО и ЕУ) на рачун Србије.²⁰

Мађарска, као чланица ЕУ, је „одскочна даска“ европских интеграција у ширењу ка југоистоку, и од марта 2004. године погранична земља ЕУ ка Србији. Она је успела да преузме бројне предности транзитности положаја од наше земље. Са геостратегијског аспекта, односи Мађарске и Србије заснивају се на обострано корисној вези Балкана и Азије. За Мађарску, Србија је важна као земља на јужном правцу према Азији, док је за Србију Мађарска најближа веза са Централном Европом и Западом. Геостратешке аспирације Мађарске према Србији подразумевају читаву панонску депресију и њен обод са српским Подунављем.

Румунија је популационо и територијално најреспектабилнији чинилац у региону, двоструко етнотериторијално већи од својих суседа.²¹ Румунија је, заједно са Бугарском, пријемом у НАТО постала најистуренији експонент ширења Алијансе на Исток и Југоисток. За разлику од прогермански оријентисане Мађарске, Румунија се у погледу интеграције у структуре Запада ослања првенствено на САД. Резултат тога је све веће америчко присуство у Румунији.

Црноморски положај Румуније, између Украјине и Турске, учинио ју је геостратешки веома важном за САД/НАТО у другом таласу проширења због амбиција усмерених на област Кавказа и Каспијски басен. Са геостратешког аспекта, Румунија је постала „бастион Запада“ у региону, што утиче на испољавање лидерских и хегемонистичких амбиција на Балкану. Без обзира на историјски стабилне међусобне односе и границу са Србијом, Румунија има профилисане геополитичке и геостратешке аспирације према деловима Србије (Банат и Источна Србија), са западним границама на Дунаву, Великој Морави и Нишави.

Међу државама „Западног Балкана“, **Хрватска** је кандидат за лидерску позицију. У односу на Србију она, за сада, има предност – од 2009. године чланица је НАТО, а од 1. јула 2013. чланица ЕУ.

²⁰ Пример за то је Мађарска, чланица НАТО и ЕУ, која сваки инцидент на међунационалној основи у Војводини одмах користи, истичући да питање мађарске националне мањине у Србији није само питање Мађарске, већ и односа ЕУ–Србија. Слична ситуација је и када су у питању Румунија и Бугарска, а такво понашање може се очекивати и од Хрватске као чланице ЕУ.

Хрватска је држава са значајним геополитичким недостатком који се односи на облик простора (непостојање стратегијске дубине и „меки трбух“), чије „решење“ представља геопројекат „Велика Хрватска“. Хрватска континуирано настоји да анулира положај Србије у Подунављу, са намером да српску улогу на Дунаву дугорочно маргинализује.

Око границе на Дунаву, реци која у великој мери утиче на геостратегијски положај Србије, сукобљавају се захтеви, на једној страни Србије – да граница буде на средини реке (дуж матице), а Дунав слободан за пловидбу по међународним конвенцијама, а на другој страни Хрватске – да граница делимично буде источно од реке, чиме Дунав на одређеним секторима више не би био гранична, него хрватска река. Може се очекивати да питање границе на Дунаву између Србије и Хрватске ескалира у периоду преговора наше земље за пријем у ЕУ. Наиме, Хрватска (која ће тада бити чланица ЕУ) сигурно неће пропустити прилику да опструира улазак Србије у ЕУ, док не реши, у своју корист, питање граница.

Бугарска и Србија се налазе на трансферзали Јадранско море – Црно море. При томе, за Бугарску је Србија на западном краку источног црноморског правца, док је за Србију Бугарска на западном краку тог правца. Бугарска има јасно профилисане геополитичке пројекте, за чију реализацију редовно инструментализује бугарску националну мањину у Србији. Њени геостратегијски интереси су простори Македоније и југоисточне Србије, односно моравско-вардарски и нишавско-западноморавски правци.²²

Централни балкански положај **Македоније** чини је важним ослонцем САД и НАТО. Македонија је и пре пријема у програм „Партнерство за мир“ свој простор ставила на располагање ефективима НАТО/САД. Македонска проходница по хоризонтали (Црно море – Софија – Скопље – Драч) и вертикали (Београд–Скопље–Солун), геостратегијски је веома значајна за регионалне силе (Турску и Немачку) и за суседе. За Србију Македонија је простор од посебног интереса, јер се у њему надовезује вардарски правац, као најкраћа веза до Солуна, односно Егеја, док моравски правац кроз Србију Македонију повезује са Централном и Источном Европом.

²¹ Према статистичким подацима, површина Румуније износи 238.391 km² на којој, према попису из 2011. године, живи 19.599.506 становника. Површина Мађарске износи 93.036 km² са око 10.021.000 становника, док површина Бугарске износи 110.994 km² са око 7.500.000 становника.

²² Историјски гледано, однос Бугарске према Србији је непоуздан и оптерећен сећањем на Сан-Стефански мировни уговор из 1878. До данашњих дана Бугарска (наравно незванично) истиче незавршеност свог националног и државног пројекта, а Македонију и источну Србију схвата (мање-више) као свој етнички простор.

Без обзира на декларативно проевропску политику, **Албанија** је првенствено окренута према Турској, САД и Италији. Мање-више проблематичне политичке и економске прилике у Албанији и величина геопростора у упадљивој су несразмери са геополитичким амбицијама Албаније.

Геополитички пројекат „Велика Албанија“, у компромисној варијанти подразумева укључење КиМ и западне Македоније, док у већини опција укључује и источне делове Црне Горе, Рашке области, општина на југу централне Србије и делове простора око Јужне Мораве. Са аспекта албанских геостратешких интереса, он представља прецизно пројектовано ширење правцем: (1) КиМ – југ централне Србије (општине Бујановац, Медвеђа и Прешево), и (2) Западна Македонија – Куманово и северни део Скопља, ради овладавања важном комуникацијом Балкана, тј. моравско-вардарском удолином.²³

Задржавањем *statusa quo* (или дефинитивним одвајањем) КиМ, Албанија (и ментори) добијају огроман економски, демографски, војни и геостратегијски квалитет. Уз свој исламски карактер и финансијску подршку, Албанија би постала значајан регионални чинилац и с обзиром на природно предиспониране војностратегијске правце који из ње изводе, стратегијска основица за активности на Балкану у свим правцима. У таквој ситуацији њене даље амбиције према Србији и суседима било би тешко контролисати.²⁴

Босна и Херцеговина је заснована на сплету интереса главних западних центара моћи и Турске. Под *de facto* међународним протекторатом, односно сувереном влашћу високог представника Европске уније, Босна и Херцеговина је политичка творевина која готово да не функционише. Са једне стране, Херцег Босна и Република Српска истичу своју независност од органа БиХ, док, са друге стране, муслимански фактор у БиХ настоји да поништи ентитете и створи унитарну исламску државу БиХ. Основу те стратегије и доктрине представља чврсто опредељење да се под видом мултиетничке државе: (1) коначно утемељи нова нација (Бошњаци), (2) овлада целом територијом бивше БиХ и створи унитарна држава са доминацијом муслимана, и (3) испољи одаучујући утицај на заштити муслиманских

²³ У последње време Албанци, што до сада није био случај, купују некретнине и у источној Македонији. Такав сценарио запоседања простора путем приватног власништва над земљиштем је већ виђен на КиМ.

²⁴ Након више изјава албанског председника Салија Берише и других званичника о стварању „Велике Албаније“, Немачка и САД су, крајем фебруара 2013. године, упозориле Албанију да се одрекне такве реторике те да неће бити промена граница на Балкану. М.А., „ЕУ и САД упозориле Албанију на националистичку реторику“, *Новости*, 22. фебруар 2013, стр. 4.

националних интереса и подржи њихова аутономија на простору Републике Србије.

Закључна разматрања

Балкан има геостратегијски значај за велике силе и организације. По класицима геополитичке теорије, он је саставни део једног од три велика простора „Римланда“, ланца који опасује и надгледа средиште највеће копнене масе на планети.

Завршетак Хладног рата резултирао је геостратешким поремећајем балканске формуле (2+2+2) и напредовањем САД/НАТО ка истоку. Како су САД/НАТО напредовали на Балкану и стварали ново геополитичко и геостратегијско окружење, тако се мењао и положај српског простора. Померањем „тачке додира“ између САД/НАТО и Русије даље према истоку и југоистоку и дубини евроазијског простора, значај европског „Западног Балкана“ за САД преузео је важнији, евроазијски „Источни Балкан“. Интегрисањем у евроатлантске, првенствено безбедносне структуре, простори Мађарске, Румуније и Бугарске добили су нову „фронтијер“ улогу за САД/НАТО. Територија Србије нашла се у „позадини Римланда“, окружена и у залеђу НАТО, релативно удаљена од глобалне „линије фронта“ и на границама ЕУ.

Иако је простору Србије умањена војностратегијска улога, својим географским карактеристикама она и даље учествује у „партији“ на „великој шаховској табли“. Са централном транзитном позицијом Србија је од значаја за САД, ЕУ, Немачку и Русију.

Геостратегијски положај Србије у садашњој „игри“ на „шаховској табли“ не може се окарактерисати као добар. Суседне земље, аутохтоно или под снажним притиском ванрегионалних чинилаца, ново геополитичко и геостратегијско окружење неретко користе да мултипликују своје интересе на штету Србије.

Метафора Јована Цвијића како су „Срби направили кућу на сред царског друма“ је геополитичка реалност која има своје позитивне и негативне последице по геостратегијски положај Србије. Гравитација ка кључним зонама Балкана је изузетан геостратегијски квалитет Србије и њена велика компаративна предност, али и стална опасност. Оно што је у време мира и уравнотежених међународних односа несумњива предност, у време политичко-војних поремећаја може постати мана.

Литература

- Бжежински, Збигњев, *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 1999.
- Глишић, Мирослав, „Нови стратешки концепт НАТО – активно ангажовање и модерна одбрана“, *Војно дело*, Медија центар „Одбрана“, Београд, јесен, 2011.
- Група аутора, *Југоисточна Европа 2000 – поглед из Србије*, Стубови културе, Београд, 1999.
- Динић, Јован, „Природни потенцијал Руске Федерације“, *Глобус*, бр. 35, Српско географско друштво, Београд, 2010,
- Нишић, Станко, *Велике силе и Балкан*, Војноиздавачки завод, Београд, 1999.
- Секуловић, Драгољуб, Гиговић, Љубомир, „Европска компонента геополитичког положаја Србије“, *Војно дело*, 3/2008.
- Степић, Миломир, *Српско питање – геополитичко питање*, Јантар група, Београд, 2004.
- Friedman, George, *Наредна деценија* (електронско издање), Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2012.
- Цвијић, Јован, *Балканско полуострво*, друго издање, Сабрана дела, књига 2, САНУ, Завод за уџбенике и наставна средства, Књижевне новине, Београд, 1991.